

KONRAD BOBIATYŃSKI

<https://orcid.org/0000-0002-9832-3048>

Wydział Historii Uniwersytetu Warszawskiego

STRUKTURA WYDATKÓW SKARBU LITEWSKIEGO
W LATACH SZEŚCZDZIESIĄTYCH XVII WIEKU
W ŚWIETLE RACHUNKÓW SKARBNEGO LITEWSKIEGO
GABRIELA KAROLA KIMBARA*

Zarys treści: W artykule przedstawiono wyniki analizy struktury wydatków skarbu litewskiego w latach sześćdziesiątych XVII w. Jako podstawę źródłową wykorzystano księgę dochodów i rozchodów skarbnego litewskiego Gabriela Karola Kimbara, administrującego skarbem litewskim w zastępstwie podskarbiego w latach 1662–1663. Celem artykułu jest również szersza refleksja nad przydatnością dokumentacji tego typu do badań nad funkcjonowaniem państwa litewskiego w drugiej połowie XVII w.

The content outline: The article analyses the structure of expenditures of the Lithuanian treasury in the 1660s. The study is based on the book of revenues and expenses of the Lithuanian Gabriel Kimbar, who administered the Lithuanian treasury standing in for the Lithuanian treasurer in 1662–1663. The article's aim is also a broader reflection on the usefulness of this type of documents for research into the functioning of the Lithuanian state in the second half of the seventeenth century.

Słowa kluczowe: skarbowość, rejestry podskarbińskie, wydatki wojskowe, skarbnik litewski, dyplomacja

Keywords: finances, treasury registers, military expenditures, Lithuanian treasurer, diplomacy

* Artykuł powstał w ramach grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki nr 11 H 13 0334 82, pt. „Akta skarbowe jako źródło do dziejów wojskowości staropolskiej za panowania Wazów (1587–1668)”, realizowanego w latach 2015–2023.

Funkcjonowanie skarbowości litewskiej w drugiej połowie XVII w. nie cieszyło się dotychczas dużym zainteresowaniem historyków¹. Z polskich naukowców zdecydowanie największy wkład w badania nad tym zagadnieniem wniosła Anna Filipczak-Kocur – autorka kilku artykułów na temat dziejów skarbu za czasów podskarbiego Hieronima Kryszpina-Kirszenszteina (1663–1676)² oraz studiów o takich instytucjach jak komisje wojskowo-skarbowe czy też Trybunał Skarbowy³. Stosunkowo niewiele miejsca poświęcił Litwie w klasycznej pracy na temat skarbowości Rzeczypospolitej drugiej połowy XVII w. Roman Rybarski. Dodatkowo fragmenty te oparte są na skromnej bazie źródłowej i z całą pewnością wymagają dzisiaj nowego ujęcia⁴.

Ważną książkę poświęconą funkcjonowaniu skarbu litewskiego w dobie wielkich wojen lat 1648–1667 napisał litewski historyk Antanas Tyla⁵. W pracy tej omówiony został stan finansów państwa, system podatkowy oraz ogólna struktura dochodów i rozchodów skarbowych

¹ A. Filipczak-Kocur, *Skarbowość Rzeczypospolitej lat 1587–1697 (stan badań, źródła i postulaty)*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 8, 2003, s. 37–40, 43.

² Taż, *Od Chocimia do Żórawna (Żurawna). Finansowy udział Wielkiego Księstwa Litewskiego w kampaniach wojennych 1673–1676*, w: *Armia i społeczeństwo*, red. T. Ciesielski, Zabrze 2009 (Studia Historyczno-Wojskowe, 3), s. 130–137; taż, *Materiały do dziejów skarbu litewskiego za podskarbiostwa Hieronima Kryszpina-Kirszenszteina (z poszukiwań archiwalnych w Kijowie)*, w: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 2, red. W. Walczak, K. Łopatecki, Białystok 2010, s. 283–287; taż, *Finanse litewskie za podskarbiego Hieronima Kryszpina Kirszenszteina 1663–1676*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 14, 2011, s. 41–85.

³ Taż, *Litewskie komisje wojskowo-skarbowe w XVII wieku*, KH, t. 109, 2002, nr 3, s. 97–116; taż, *Litewski Trybunał Skarbowy (1591–1717)*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 7, 2002, s. 185–192; taż, *Skarbowość Rzeczypospolitej 1587–1648. Projekty, ustawy, realizacja*, Warszawa 2006, s. 238–243; taż, *Sądownictwo skarbowe w Rzeczypospolitej XVII wieku*, w: *Spory o państwo w dobie nowożytnej. Między racją stanu a partykularyzmem*, red. Z. Anusik, Warszawa 2007, s. 69–81.

⁴ R. Rybarski, *Skarb i pieniądz za Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III*, Warszawa 1939.

⁵ A. Tyla, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždas per dvidešimtmetį karą (1648–1667)*, Vilnius 2010 (w wersji białoruskiej: А. Ціла, *Скарб Вялікага Княства Літоўскага падчас Дваццацігадовай вайны (1648–1667 гг.)*, Смаленск 2015). Historyk ten jest również autorem cennych artykułów dotyczących tego okresu, np.: tenże, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždas Bogdano Chmelnickio sukilimo pirmaisiais metais (1648–1649)*, „Lituanistica” 2003, nr 2, s. 12–31; tenże, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždo destrukcija XVII a. viduryje*, „Lituanistica” 2006, nr 1, s. 1–10; tenże, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždo iplaukų regioninė sklaida ir regionų reikšmingumas (XVII a. vidurys)*, „Lietuvos istorijos metraštis” 2004, nr 2, s. 27–41; tenże, *Rola podymnego w strukturze dochodów skarbu ziemskiego Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1649–1667*, w: *Litwa w epoce Wazów*, red. W. Kriegseisen, A. Rachuba, Warszawa 2006, s. 175–189.

za lata 1647–1670. Przeprowadzono też dokładną analizę rozkładu geograficznego różnych wpływów podatkowych, a także wstępnie omówiono strukturę wydatków wojskowych. Jeśli chodzi o drugą część panowania Jana Kazimierza, swoje badania Antanas Tyla odniósł głównie do jednej komisji wojskowo-skarbowej, mającej miejsce w 1667 r. w Wilnie. Jako bazę źródłową wykorzystał przede wszystkim rozliczenia podskarbiego Kryszpina-Kirszenszteina, które zostały przedstawione na sejmie koronacyjnym w 1669 r. oraz materiały dotyczące działalności tego urzędnika, które znajdują się w Kijowie⁶. Natomiast raczej w niewielkim stopniu sięgnął do innej dokumentacji skarbowej pochodzącej z tego okresu.

Tymczasem tylko w samym Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym w Wilnie znajduje się ponad 50 ksiąg „skarbowych”, które pochodzą z drugiej połowy XVII w.⁷ Powstały one w wyniku prac komisji wojskowo-skarbowych⁸, Trybunałów Skarbowych⁹ albo też zawierają rozliczenia podskarbie wielkich (lub zastępujących ich urzędników skarbowych), składane przed wybranymi przez sejm walny komisarzami w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XVII w.¹⁰ Sześć kolejnych ksiąg przechowywanych jest w Mińsku¹¹. Dokumentacja ta pochodzi z lat 1659–1693, ale zawiera również informacje dotyczące okresu wcześniejszego, począwszy od komisji w Mińsku, odbywającej się w listopadzie 1654 r.¹²

⁶ Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Vilnius, Senieji aktai (dalej: LVIA, SA), nr 3418; Национальна библиотека України ім. В.І. Вернадського (dalej: NBU), f. 1, nr 5953; zob. też A. Tyla, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės izdas Bogdano Chmelnickio...*, s. 17–19.

⁷ Skrótowe omówienie zespołów wileńskiego archiwum zawierających akta skarbowe zob. L. Olechnowicz, *Krótką charakterystyka zespołów: Trybunał Skarbowy W. Ks. Lit. i Komisja Skarbową W. Ks. Lit.*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 12, 2000, s. 3–7.

⁸ Np. LVIA, SA, nr 2650, 2651, 2665, 2669, 2670, 2671, 2673 (głównie sądy skarbowe), 4106, 4107, 4111, 4114, 4120 (rejestry wydatków na żołąd dla poszczególnych jednostek i innych wydatków wojskowych).

⁹ Np. tamże, nr 2413, 2647, 2654, 2661, 2666, 2667, 2668, 2672, 3437; także rejestry powiatowych sądów skarbowych: tamże, nr 2649, 2657, 2659.

¹⁰ Tamże, nr 3410, 3414, 3416, 3418, 3421, 3439, 3444, 3452, 3454 (rejestry Gabriela Karola Kimbara, Hieronima Kryszpina-Kirszenszteina i Benedykta Pawła Sapięhy). Rozliczenie wydatków administratora skarbu litewskiego Adama Macieja Sakowicza z lat 1659–1661 zostało wydane drukiem jeszcze na początku XX w.: *Акты издаваемые Виленскою Археологическою Коммиссиею*, t. 34, Вильна 1909, s. 509–541.

¹¹ Są to akta Trybunału Skarbowego z lat: 1661, 1671 i 1682 oraz komisji wojskowo-skarbowych z lat: 1671–1672, 1679, 1681; Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, Мінск, f. 1703, op. 1, nr 1, 2, 3, 4, 5, 6.

¹² Niestety archiwum skarbowe z okresu wcześniejszego zaginęło po zdobyciu przez wojska moskiewskie Wilna w sierpniu 1655 r.; zob. Российская государственная библиотека, f. 143, op. 21, nr 31, Protestacja G. Kimbara, 20 VIII 1655 r., k. 11–12v.

Litewskie materiały skarbowe możemy odnaleźć również w wielu innych miejscach. Do naszych czasów zachowały się rozliczenia podskarbiech z drugiej połowy XVII w., które były oblatowane w księgach grodzkich¹³. Akty skarbowe wpisywano również do diariuszy kancelaryjnych hetmanów litewskich, np. Janusza Radziwiłła¹⁴. Dysponujemy także rachunkami rozchodów niektórych dowódców armii litewskiej – Pawła Jana Sapiehy¹⁵, Michała Kazimierza Paca¹⁶, Michała Kazimierza Radziwiłła¹⁷, a nawet regimentarzy (Aleksandra Hilarego Połubińskiego)¹⁸. Były one przygotowywane na obrady sejmu walnego i służyły za podstawę do ubiegania się przez tych dygnitarzy o zwrot kosztów poniesionych na wojsko. Są to cenne źródła nie tylko dla historyków wojskowości, lecz również dla badaczy ustroju. Struktura wydatków kolejnych hetmanów pokazuje zarówno obowiązki, jakie wiązały się z pełnieniem tego urzędu, jak też różnice w prerogatywach dowódców wojska w obu częściach państwa polsko-litewskiego. O ile w Koronie w okresie panowania Jana Kazimierza największą część rozchodów stanowiły nakłady na dyplomację i wywiad wojskowy, to w przypadku „budżetu wojskowego” hetmanów litewskich były to pozycje dużo mniej znaczące, z reguły nieprzekraczające kilku procent wydatków¹⁹.

¹³ Przykładem może sumariusz rozliczenia z lat 1650–1652, wpisany do ksiąg grodzkich słonimskich; Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, Мінск, ф. 1737, оп. 1, nr 24, k. 304–315v. Stanowi on uzupełnienie wydanych jeszcze w XIX w. rachunków podskarbiego G.M. Tryzny; *Rachunki podskarbstwa litewskiego 1648–1652*, wyd. E. Tyszkiewicz, Wilno 1855.

¹⁴ *Korespondencja wojskowa hetmana Janusza Radziwiłła w latach 1646–1655*, t. 1: *Diariusz kancelaryjny 1649–1653*, oprac. K. Bobiatyński, P. Gawron, K. Kossarzecki, P. Kroll, A.A. Majewski, D. Milewski, M. Nagielski, Warszawa 2019, s. 217–218, 342–344, 351–362, 831–833. Cześć z tych materiałów wykorzystał A. Rachuba w artykule *Komisja wileńska w 1650 roku*, w: *Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność. Studia i materiały ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Alexandrowiczowi w 65 rocznicę urodzin*, red. Z. Karpus, T. Kempa, D. Michaluk, Toruń 1996, s. 279–288.

¹⁵ A.A. Majewski, *Military Accounts of the Grand Lithuanian Hetman Paweł Jan Sapieha of the Years 1655–1662*, „Res Historica” 49, 2020, s. 567–587.

¹⁶ AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. II, ks. 22, s. 625–635; BCZ, rkps 162, nr 71, s. 337–345; tamże, rkps 167, nr 87, s. 265–272; tamże, rkps 399, nr 17, s. 123–129; tamże, rkps 404, s. 598–603.

¹⁷ K. Bobiatyński, *Rachunki wojskowe hetmana polnego litewskiego Michała Kazimierza Radziwiłła*, „Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym” 48, 2019, nr 1, s. 41–59.

¹⁸ A.A. Majewski, *Rachunki wojskowe pisarza polnego litewskiego Aleksandra Hilarego Połubińskiego z lat 1656–1660*, „Saeculum Christianum. Pismo Historyczne” 27, 2020, s. 194–208.

¹⁹ K. Bobiatyński, *Rachunki wojskowe...*, s. 45–53; D. Milewski, *Wydatki hetmanów koronnych na początku lat 50. XVII wieku na podstawie akt skarbowo-wojskowych*

Bardzo duży, niewykorzystany do dzisiaj w pełni potencjał badawczy ma dokumentacja, która powstawała przy okazji funkcjonowania komisji wojskowo-skarbowych. Celem tej instytucji było przede wszystkim sprawdzenie faktycznej liczby wojska, ustalenie wysokości należnego żołdu, jak też sposobów jego wypłacenia. Komisja miała również za zadanie – poprzez przejęcie kompetencji Trybunału Skarbowego – przeprowadzenie tzw. sądów skarbowych, których zadaniem było rozliczenie poborców podatkowych oraz określenie realnego wymiaru zaległości (retent) i próba ich wyegzekwowania. Pełniła ona także funkcję sądu hetmańskiego, rozpatrując sprawy o szkody wyrządzone przez żołnierzy w dobrach szlacheckich, duchownych i królewskich oraz nakładając „areszt” na ich zasługi. W sumie w latach 1634–1690 w Wielkim Księstwie Litewskim komisje wojskowo-skarbowe powoływano na mocy konstytucji sejmowych 20 razy, ale co najmniej dwukrotnie z różnych powodów nie doszło do rozpoczęcia obrad²⁰.

Akta wojskowo-skarbowe stanowią podstawowe, kilka razy wykorzystywane już przez historyków źródło do rekonstrukcji składu armii litewskiej i oszacowania jej liczebności (teoretycznej, według stanów komputowych) w kolejnych kwartałach służby. Badania takie były prowadzone zarówno w odniesieniu do panowania Jana Kazimierza²¹, jak też dla okresu wojen Rzeczypospolitej z Turcją w latach 1673–1676 oraz 1683–1686²².

W księgach tych znajdziemy też informacje, dzięki którym można określić strukturę wydatków skarbu litewskiego na poszczególne formacje

z *AGAD w Warszawie*, „Echa Przeszłości” 20, 2019, nr 1, s. 175–194. Prerogatywy dyplomatyczne hetmanów w XVII w. (w zdecydowanie większym stopniu koronnych niż litewskich) omówił W. Zarzycki, *Dyplomacja hetmanów w dawnej Polsce*, Warszawa–Poznań 1976 (aspekty finansowe tej działalności na s. 88–92).

²⁰ A. Filipczak-Kocur, *Litewskie komisje...*, s. 97–116.

²¹ K. Kacprzyński, *Wojsko litewskie w walce z rokoszem Jerzego Lubomirskiego*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 13, 2001, s. 123–129 (jest to edycja źródłowa pozbawiona w zasadzie aparatu naukowego); A. Rachuba, *Wysilek mobilizacyjny Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1654–1667*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 43, 2007, s. 43–60; tenże, *Litewski korpus posiłkowy przeciw rokoszowi Lubomirskiego w 1665 r.*, PH, t. 102, 2011, nr 3, s. 451–458.

²² K. Bobiatyński, *W drodze pod Chocim. Litewskie przygotowania do wojny przeciwko Turkom w 1673 roku*, w: *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII wieku)*, red. S. Górzyński, M. Nagielski, Warszawa 2014, s. 27–47; K. Bobiatyński, Z. Hundert, *Skład armii Wielkiego Księstwa Litewskiego podczas wojny z Turcją (1675–1676) w świetle akt wojskowo-skarbowych*, „Zapiski Historyczne” 83, 2018, nr 1, s. 155–173 – tu wykorzystano również rachunki podskarbiego Benedykta Pawła Sapiehy, przedstawione na sejmie grodzieńskim w 1678/1679 r.; AGAD, Nabytki niedokumentowe Oddziału I, nr 36; K. Bobiatyński, *Skład i liczebność armii litewskiej podczas wojny z Turcją w latach 1683–1686*, „Zapiski Historyczne” 86, 2021, nr 1, s. 29–55.

wojskowe – jazdę i piechotę (z podziałem na autoramenty: narodowy i cudzoziemski). Niekiedy wpisywano do nich tak cenione przez historyków wojskowości dokumenty, jak listy przypowiednie, rolle popisowe, a nawet krótkie itineraria organizacyjno-bojowe poszczególnych jednostek. Ogromną wartość mają też materiały związane z zaciągami i służbą innych – niż armia zaciężna (komputowa) – typów wojska litewskiego, jak oddziały powiatowe czy też pospolite ruszenie²³. Warto też na koniec wspomnieć, że w aktach wojskowo-skarbowych natrafić również można na wydatki przeznaczone na utrzymanie litewskiej artylerii²⁴.

Dokumentacja wytwarzana przez administrację skarbową we współpracy z władzami wojskowymi stanowiła później podstawę dla podskarbich wielkich albo zastępujących ich urzędników skarbowych do przygotowania rejestrów wydatków, przedstawianych w trakcie sejmów walnych i rozliczanych przez wybranych do tego celu komisarzy.

Rejestry podskarbińskie zawierają oczywiście dużo obszerniejszy materiał, gdyż zapisywano w nich też inne, pozawojskowe ekspensa skarbowe. Dzięki temu stanowią one mogą materiał do szerszych badań interdyscyplinarnych – nie tylko nad wojskowością i skarbowością, lecz również nad historią litewskiej dyplomacji, poczty czy też nad funkcjonowaniem litewskiego aparatu skarbowego w drugiej połowie XVII w. W księgach tego typu zamieszczano także bardzo szczegółowe wykazy wpływów podatkowych (tzw. percepta). Pozwalają one na oszacowanie obciążenia fiskalnego wszystkich województw i powiatów oraz struktury dochodów skarbowych z wyszczególnieniem poszczególnych podatków. Przydatnym źródłem są również wykazy retent – zaległości podatkowych z różnych kategorii dóbr. Przybliżają one zarówno efektywność działania aparatu skarbowego, jak też możliwości finansowe zniszczonych przez kolejne wojny i wieloletnią okupację różnych rejonów Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Wydaje się, że najbogatszy materiał źródłowy do analizy struktury wydatków skarbu litewskiego podczas panowania Jana Kazimierza zawiera księga, która obecnie jest przechowywana w archiwum wileńskim pod sygnaturą 3414²⁵. Zapisano w niej przede wszystkim

²³ Szczególnie bogata w tego typu materiały jest księga komisji z 1664 r.; LVIA, SA, nr 4107.

²⁴ Materiały te wykorzystał w swoich badaniach M. Sawicki (przede wszystkim w artykule *Artyleria litewska w latach osiemdziesiątych XVII wieku. Organizacja i finansowanie*, w: *Artyleria polska. Historia – teraźniejszość – przyszłość (myśl wojskowa, szkolnictwo artyleryjskie, technika i uzbrojenie)*, red. M. Giętkowski, J. Ślipiec, Toruń 2009, s. 161–174).

²⁵ Księga ta jest uszkodzona, brakuje początkowych 10 kart tekstu (część percepta podatków). Pod sygnaturą LVIA, SA, nr 3410 zachował się jej rewersał, którego zgodność

wpływy i wydatki z podatków zebranych na mocy konstytucji sejmowych z 1662 r.²⁶ W przypadku należnego żołdu niekiedy podawano też sumy, jakie wojsko otrzymywało wcześniej, ze świadczeń uchwalanych przez sejmy obradujące od 1655 r.

Księgę tę prowadził Gabriel Karol Kimbar. Był to bardzo doświadczony urzędnik skarbowy, który karierę rozpoczął w 1640 r. jako pisarz skarbowy (przychodowy). Od 1649 r. pełnił urząd skarbnego, odgrywający istotną rolę w funkcjonowaniu litewskiej skarbowości²⁷. W praktyce był to pierwszy zastępca podskarbiego, sprawujący w jego imieniu opiekę nad skarbem. Do obowiązków skarbnego należało przede wszystkim kontrolowanie dochodów państwa (poprzez m.in. kwitowanie wpłat), jak też skrupulatne prowadzenie dokumentacji skarbowej, natomiast w przypadkach stwierdzenia nadużyć finansowych miał on informować o tym odpowiednie sądy (zadworne, asesorskie i skarbowe). Urzędnik ten zarządzał też kancelarią skarbową, a pod jego opieką znajdowało się archiwum skarbowe. Do obowiązków Kimbara należała obecność na sesjach Trybunału Skarbowego, gdzie miał przedstawiać informacje o wpływach, rozchodach i długach wobec skarbu, jak też na obradach sejmku walnego, na których powinien pojawiać się z całą dokumentacją skarbową²⁸.

Należy zaznaczyć, że w latach 1662–1663 Kimbar w praktyce musiał samodzielnie zarządzać skarbem litewskim. Wincenty Korwin Gosiewski, sprawujący urząd podskarbiego wielkiego od 1652 r., w latach 1658–1662 przebywał w niewoli moskiewskiej. Administrujący skarbem w jego zastępstwie Adam Maciej Sakowicz zmarł w marcu 1662 r. Co prawda w kwietniu tego roku Gosiewski powrócił na Litwę, ale w następstwie zaangażowania się w plany polityczne stronnictwa regalistycznego już w listopadzie został zamordowany przez własnych żołnierzy. Wakat na tym urzędzie trwał do początku września 1663 r.,

z oryginałem została stwierdzona w styczniu 1682 r. Wstępną analizę tego źródła przeprowadziła już A. Filipczak-Kocur, *Finanse litewskie...*, s. 58–59.

²⁶ O decyzjach tego sejmku zob. S. Ochmann, *Sejmy lat 1661–1662. Przegrana batalia o reformę ustroju Rzeczypospolitej*, Wrocław 1977, s. 230–237; A. Tyla, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždas per dvidešimtmetį karą...*, s. 247–257; zob. też B. Dzierżanowski-Stefańczyk, *Pieniądz w służbie króla i Rzeczypospolitej. Polityka monetarna w dyskursie sejmowym w latach 1658–1668*, Warszawa 2020, s. 105–120.

²⁷ A. Filipczak-Kocur, *Kancelaria podskarbiów litewskich w pierwszej połowie XVII wieku*, w: *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, t. 1, red. A. Górak, I. Łuć, D. Magier, Lublin–Siedlce 2008, s. 52–53; *Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994, s. 113, 183.

²⁸ A. Filipczak-Kocur, *Kancelaria podskarbiów...*, s. 50–51; też, *Skarbowość Rzeczypospolitej 1587–1648...*, s. 233–236.

kiedy to otrzymał go Hieronim Kryszpin-Kirszensztein²⁹. Warto zwrócić uwagę, że był to okres niezwykle burzliwy, przede wszystkim ze względu na konfederację armii litewskiej (od września 1661 do sierpnia 1663 r.) oraz trwającą ciągle wojnę z Moskwą.

Zawartość analizowanego źródła znacząco różni się od innych ksiąg prowadzonych przez skarbnych litewskich, w których zapisywane były przede wszystkim różne dochody podatkowe³⁰. Będąc administratorem publicznych finansów, Kimbar musiał przejąć część prerogatyw urzędu ministerialnego, przede wszystkim w zakresie regulowania należności skarbu, dlatego też jego rozliczenia mają charakter zbliżony raczej do typowych rejestrów podskarbińskich³¹.

W księdze Kimbara zostały zapisane nakłady poniesione na jednostki armii litewskiej, pozostające na służbie od listopada 1654 r.³², a także inne wydatki skarbu państwowego. Rachunki pochodzą w zdecydowanej większości z lat 1662–1663, choć trafiają się również dosyć liczne wpisy z okresu późniejszego. Generalnie cezurą końcową jest przełom 1665 i 1666 r., kiedy to Kimbar postanowił scedować urząd skarbnego na rzecz swojego zięcia Jerzego Littawora Chreptowicza. Choć starania te rozpoczął w październiku 1665 r., to zostały one ostatecznie sfinalizowane dopiero 5 IV 1666 r.³³ Tylko kilka pozycji – dotyczących bezpośrednich wydatków skarbnego na własną działalność – pochodzi z 1666 r. Ostatni wpis z 1667 r. to koszt wyprawy Kimbara na sejm walny (500 zł), na którym miał złożyć sprawozdanie ze swojej funkcji³⁴. Ostatecznie wówczas do tego nie doszło, a powodem był brak czasu i zły stan zdrowia skarbnego³⁵.

Już po śmierci Kimbara, 20 III 1671 r. – podczas obrad komisji wojskowo-skarbowej w Wilnie – rachunki zostały przedstawione przez jego

²⁹ *Urzednicy centralni...*, s. 157–158; A. Filipczak-Kocur, *Finanse litewskie...*, s. 41–43.

³⁰ LVIA, SA, nr 3420 (w pierwszej części liczba po zmarłym w 1670 r. skarbnym Kazimierzu Abrahamie Montowcie), 3459 (księga skarbnego Michała Kazimierza Jamonta Pollewicza z 1692 r.)

³¹ O kompetencjach urzędu podskarbiego wielkiego na Litwie zob. A. Filipczak-Kocur, *Skarbowość Rzeczypospolitej 1587–1648...*, s. 224–225.

³² Podstawę dla tej części rachunków Kimbara musiała stanowić księga komisji wojskowo-skarbowej z 1662/1663 r.; LVIA, SA, nr 4106.

³³ *Urzednicy centralni...*, s. 183.

³⁴ LVIA, SA, nr 3414, k. 487v.

³⁵ VL, t. 4, wyd. J. Ohryzko, Sankt Petersburg 1859, s. 466. Sam Kimbar przygotował swoje rozliczenia w formie sumariusza już na sejm w 1666 r., który jednak został zerwany; NBU, f. 1, nr 5953, s. 188–203; zob. też A. Filipczak-Kocur, *Finanse litewskie...*, s. 56, 67.

sukcesorów komisarzom wybranym przez sejm zwyczajny w 1670 r. do rozliczenia wojska i uzyskały ich akceptację³⁶.

Księga Kimbara jest zasadniczo podzielona na dwie części. Pierwsza to rejestr percepty, czyli wpływów podatkowych. W sumie wyniosły one 1 522 418 zł i 8 gr³⁷ (k. 1–313v). W części drugiej (k. 318–489v) zawarte zostały ekspensa, czyli: „rozchody i wydatki na wojsko JKMści WKsL i inne potrzeby publiczne Rzeczypospolitej”. Wreszcie na k. 491–503v wpisano zaległości podatkowe na sumę 3556 zł i 12 gr, wniesione do skarbu już po podsumowaniu wcześniejszych dochodów i dołączone do całego zestawienia.

Precyzyjne określenie na podstawie tego źródła struktury wydatków skarbu litewskiego nie jest zadaniem łatwym. Co prawda Kimbar prowadził swoje rachunki sumiennie i starannie, ale przy ich weryfikacji komisarze dokonywali pewnych, choć raczej kosmetycznych poprawek. Większym problemem jest brak konsekwencji przy porządkowaniu pewnych kategorii rozchodów, które zostały rozproszone po różnych częściach źródła. Przykładowo fundusze na różnego typu poselstwa wojskowe (do króla, na sejm, Trybunał Litewski, do wojska koronnego albo drugiej dywizji armii litewskiej, do namiestnika Prus Książęcych – Bogusława Radziwiłła, do Moskwy) znajdziemy zarówno w osobnym zestawieniu, jak też w kilku innych miejscach, gdzie zawarto różne wydatki poniesione na żołnierzy w latach 1659–1663. Podobna sytuacja jest w przypadku jeńców litewskich przebywających w moskiewskiej niewoli czy też nakładów ponoszonych na pocztę.

W księdze zostały zapisane rozchody na ogólną sumę 1 562 000 zł i 25 gr. Ponieważ przewyższały one wpływy podatkowe, Kimbar zmuszony został do pokrycia różnicy z własnej kieszeni, a środki te miały zostać zwrócone jego spadkobiercom dopiero na mocy decyzji komisji w 1671 r.³⁸

Najwięcej pieniędzy pochłonął oczywiście należny żołd dla wojska. Możemy bardzo ostrożnie oszacować, że ogółem na ten cel wyasygnowano ok. 1 011 754 zł, a więc mniej więcej 65% wszystkich pieniędzy³⁹.

³⁶ O konieczności rozliczenia rachunków skarbnego wspomniano w konstytucji określającej zadania komisarzy; VL, t. 5, wyd. J. Ohryzko, Sankt Petersburg 1860, s. 46–49; zob. też A. Filipczak-Kocur, *Finanse litewskie...*, s. 56.

³⁷ Sumy podaję bez tzw. reszty.

³⁸ LVIA, SA, nr 3414, k. 488–489v.

³⁹ W latach 1665–1667 na ten cel przekazano nieco mniej, bo ok. 59% budżetu. A. Tyla oszacował, że w tym okresie na wszystkie rozchody „wojskowe” (m.in. gratyfikacje za różne zasługi dla żołnierzy, specjalne donatywy króla dla dywizji prawego skrzydła, gratyfikacje dla poranionych itd.) skarb przeznaczył 75% środków; A. Tyla, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdas per dividešimtmetį karą...*, s. 301–302.

Kimbar zapisywał dokładnie wszystkie wydatki poniesione na poszczególne chorągwie oraz regimenty, podając źródła finansowania kolejnych transz wypłat dla żołnierzy oraz ich formę (gotówka, asygnacje, fanty). Zanotowane zostały stany komputowe każdej jednostki, okresy jej służby w kwartałach między 9 XI 1654 a 9 II 1662 r., a poza tym zmiany na stanowiskach rotmistrzów i oberszterów, a niekiedy również kadry niższego szczebla. Znajdziemy tutaj także informacje o sumach przekazywanych chorągwiom, które uległy likwidacji jeszcze przed 1662 r. Należy też zaznaczyć, że osobne zestawienia były prowadzone dla każdej z dywizji armii litewskiego: prawego skrzydła (hetmana wielkiego) i lewego skrzydła (hetmana polnego). W rachunkach najpierw umieszczano jednostki kawalerii, potem dragonii, a na końcu piechoty.

Po uwzględnieniu korekt naniesionych na rachunki Kimbara przez komisarzy w 1671 r. można podjąć próbę odtworzenia struktury wydatków na poszczególne formacje armii litewskiej. Oczywiście na tym etapie badań trudno uznać te szacunki za w pełni precyzyjne. Fundusze przekazane na żołd dla zaciągu narodowego wyniosły ogółem ok. 453 947 zł, a więc ok. 29% całości ekspensów i 45% środków przeznaczonych na ten konkretny cel. Z tego na husarię wyasygnowano 37 252 zł, na chorągwie kozackie – 311 055 zł, chorągwie tatarskie i wołoskie (występują wspólne w tych samych częściach zestawienia) – 83 505 zł, piechotę polską – 22 133 zł. Zaciąg cudzoziemski był nieco bardziej kosztochłonny. W sumie opłacenie jego zaległego żołdu pochłonęło ok. 543 728 zł, a więc niecałe 35% całości nakładów i 54% środków na ten cel. Zdecydowanie najwięcej pieniędzy ze wszystkich formacji armii litewskiej przekazano dragonii – 411 769 zł, 65 256 zł – rajtarii, a piechocie niemieckiej – 66 703 zł⁴⁰. Sumy ok. 14 080 zł, która zapewne została wydana na zaległy żołd, na skutek pewnych nieścisłości w prowadzeniu rachunków nie jesteśmy w stanie przyporządkować do żadnej z formacji.

W tym miejscu należy wspomnieć, że Kimbar był w stanie wypłacić wojsku tylko część zaległego wynagrodzenia. Podczas wielkich wojen lat 1648–1667 armia litewska permanentnie służyła na kredyt, a ogromne zniszczenia kraju, coraz bardziej widoczny kryzys funkcjonowania parlamentaryzmu, jak też chroniczna niewydolność aparatu skarbowego powodowały, że nigdy nie udało się całkowicie zaspokoić jej roszczeń. Problemy te stale się nawarstwiały i nie udało się ich rozwiązać, mimo że wojsko posunęło się do zawiązania konfederacji (1661–1663)⁴¹.

⁴⁰ LVIA, SA, nr 3414, k. 323–442v.

⁴¹ Oczywiście podobne problemy przeżywała dokładnie w tym samym czasie armia koronna. W trakcie konfederacji żołnierze otrzymali obietnicę wypłacenia 8 mln zł,

Chociaż w latach 1663–1667 na potrzeby armii wydano ogromną sumę 4 536 100 zł, to podczas komisji wojskowo-skarbowej, która odbywała się kilka miesięcy po zawarciu rozejmu w Andruszowie i zakończeniu wojny z Moskwą, szacowano, że dług ciągle wynosi 2 950 229 zł, a dochodził do tego jeszcze tzw. czwarty milion, obiecany w 1663 r. Dodajmy, że żołnierze zrezygnowali wówczas z pretensji do należności za sześć ćwierci służby, poprzestając tylko na ośmiu. Mimo to z 4 776 390 zł zaległości udało się im uzyskać zaledwie 1 826 161 zł⁴².

Kolejną ważną pozycją w księdze Kimbara był zwrot długu wierzycielom skarbu. W sumie na ten cel przekazano 155 305 zł i 9 gr, a więc ok. 10% całości wydatków⁴³. Niemal połowę z tych pieniędzy otrzymał król Jan Kazimierz (72 533 zł). Nie był to jednak zwrot kosztów, jakie monarcha poniósł na obronę państwa z prywatnej szkatuły, lecz rekompensata za utracone dochody z ekonomii szawelskiej. Jeszcze więcej skarb był winny zamordowanemu w 1662 r. podskarbiemu litewskiemu Wincentemu Gosiewskiemu (75 339 zł i 8 gr). Zdecydowaną większość tej sumy mieli otrzymać jego spadkobiercy, mniejszą część pułkownik Krzysztof Jesman Synkowski (20 716 zł). Dużo mniejsze sumy Kimbar wypłacił hetmanowi polnemu Michałowi Kazimierzowi Pacowi (3366 zł i 2 gr), wojewodzie połockiemu Janowi Karolowi Kopciowi (2170 zł), sukcesorom nieżyjącego już Teofila Bolta, do 1655 r. komendanta Dyneburga (1500 zł), jak też referendarzowi litewskiemu Cyprianowi Pawłowi Brzostowskiemu (396 zł i 28 gr)⁴⁴.

Oczywiście w omawianych rachunkach zawarta została tylko stosunkowo niewielka część pieniędzy, które skarb litewski musiał oddać swoim dłużnikom za wydatki poniesione w trakcie wojen z Moskwą i Szwecją. Tylko sam hetman Paweł Jan Sapieha zgłaszał pretensje do ogromnej sumy prawie 2 mln zł, które miał wyasygnować na różne potrzeby państwa w latach 1655–1662. Zdecydowaną jej większość udało mu się odzyskać na mocy konstytucji sejmowej z 1661 r. W gotówce Sapieha

a ostatecznie po kilku latach udało im się wyegzekwować ogółem 9 300 000 zł, co stanowiło zaledwie 37% zaległego zoldu; E. Janas, *Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663*, Lublin 1998, s. 247–266.

⁴² NBU, f. 1, nr 5953, Kompendium zasług wojska W. Ks. L. po związku, wytrąciwszy 6 ćwierci Rzeczypospolitej darowanych, za 8 tylko ćwierci, s. 314–316, 318–320. O stanie skarbu litewskiego w końcowym okresie panowania Jana Kazimierza zob. A. Filipczak-Kocur, *Finanse litewskie...*, s. 52–73; A. Tyla, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdas per dvidešimtmetį karą...*, s. 273–355.

⁴³ Dla porównania, w latach 1665–1667 przeznaczono na ten cel 6% budżetu; A. Tyla, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdas per dvidešimtmetį karą...*, s. 301–302.

⁴⁴ LVIA, SA, nr 3414, k. 318–322v; zob. też A. Filipczak-Kocur, *Finanse litewskie...*, s. 59.

otrzymał ponad 445 tys. zł (nie wpłacając do skarbu należnych podatków ze swoich majątkości), 800 tys. zł zabezpieczono na ekonomii szawelskiej, a po 100 tys. – na ciwuństwie retowskim i dzierżawie wołpieńskiej. Wywołało to ogromne oburzenie wojska, które bezskutecznie oczekiwało na zapłacenie zaległego żołdu i stało się jedną z przyczyn zawiązania przez nie konfederacji we wrześniu 1661 r.⁴⁵

Dużą część dochodów skarbowych Kimbar przekazał zasłużonym żołnierzom, jako rekompensaty za różnego typu zasługi bądź też straty poniesione w trakcie działań wojennych. Wydatki te ujęto w czterech następujących kolejno po sobie częściach zestawienia. Łącznie kosztowały one 183 692 zł, co stanowi niemal 12% całości rozchodów skarbu⁴⁶.

Warto przeanalizować, na jakie cele były przekazywane te gratyfikacje. Najwięcej, bo 24 250 zł (czyli aż 56% zasług dla żołnierzy obu dywizji armii litewskiej za okres przed zawiązaniem konfederacji) – to honoraria za odbycie różnych poselstw wojskowych w latach 1659–1661. W sumie koszty wyasygnowane na ten cel były jeszcze wyższe, gdyż dodatkowo 3100 zł zapłacono za cztery poselstwa z okresu Związku Braterskiego⁴⁷. W dalszej części rachunków znajdziemy też osobne zestawienie, na łączną sumę 9725 zł, dla posłów wojskowych wysyłanych do monarchy. Swoje misje odbywali oni wiosną i latem 1663 r., niedługo przed rozwiązaniem konfederacji⁴⁸. W sumie możemy szacować, że wymienione w księdze Kimbara poselstwa wojskowe kosztowały skarb litewski nie mniej niż 37 075 zł, czyli sporo więcej niż wynosiły w tym samym czasie nakłady na zagraniczne poselstwa dyplomatyczne czy też administrację skarbową.

Niemale sumy (ogółem 15 500 zł) pochłonęło również wynagrodzenie dla komisarzy i posłów, których Jan Kazimierz wysyłał w tym burzliwym okresie do armii litewskiej. Po 6 tys. zł otrzymali: biskup wileński Jerzy Białłozor (za „kilkakrotne jazdy do wojsk i koszty, które spendował w przywróceniu wojska w spisku ostającego ad obsequium JKMści”) oraz podkanclerzy litewski Aleksander Naruszewicz (m.in. „ratione strat przy ujmowaniu wojska innych w usłudze Rzeczypospolitej okazyjach”). Mniejsze sumy przekazano dla wojewody brzeskiego Kazimierza Ludwika Jewłaszewskiego (2 tys. zł), biskupa żmudzkiego Aleksandra Sapiehy (1 tys. zł) oraz skarbnika upickiego Michała Kazimierza Wołmińskiego (500 zł)⁴⁹.

⁴⁵ VL, t. 4, s. 374–376; A.A. Majewski, *Military Accounts...*; A. Rachuba, *Konfederacje wojska litewskiego 1657–1663*, Zabrze 2010, s. 104–105.

⁴⁶ LVIA, SA, nr 3414, k. 443–462.

⁴⁷ Tamże, k. 443v, 444, 445, 446, 446v–447, 447v–448, 449–449v, 456v, 457, 457v.

⁴⁸ Tamże, k. 475v–476; A. Rachuba, *Konfederacje...*, s. 255–257, 270.

⁴⁹ LVIA, SA, nr 3414, k. 470v–471.

Bardzo zróżnicowane wydatki znajdziemy wśród innych rozchodów skarbu litewskiego z okresu konfederacji wojskowej. Najwięcej, bo 25 tys. zł, wyasygnowano na wynagrodzenie dla deputacji żołnierskiej na komisję wileńską w 1662 r. W jej skład wchodził marszałek związkowy Kazimierz Chwalibóg Żeromski, czterech konsyliarzy oraz ośmiu żołnierzy reprezentujących autorament narodowy i cudzoziemski. Sam Żeromski dodatkowo otrzymał 10 tys. zł. Sporo kosztowały gratyfikacje dla rezydentów wojska litewskiego przy armii koronnej – Jana Jerzego Ogińskiego i cześnika lidzkiego Stanisława Abramowicza. W sumie na ich utrzymanie wydano 7700 zł. Oprócz tego zapisano też kilkadziesiąt honorariów w znacznie mniejszej wysokości, przekazanych różnym oficerom, żołnierzom oraz osobom zaangażowanym w prace komisji wojskowo-skarbowej w Wilnie⁵⁰.

W rachunkach z okresu konfederacji można też natrafić na kilka ciekawostek. Skarb litewski sfinansował m.in. prezent ślubny w postaci 3 tys. zł dla rotmistrza piechoty polskiej Hieronima Iwanowskiego. Podarunek w takiej samej wysokości otrzymali też: starosta żmudzki Jerzy Karol Hlebowicz (od zaciągu narodowego), a także jedna z jego córek „na prezent weselny”. Z pewnością chodzi tutaj o Marcybellę, którą wydano 4 II 1663 r. za stolnika litewskiego Marcjana Ogińskiego. W tej części zestawienia znalazło się sporo donacji na cele religijne, co może stanowić ciekawy przyczynek do badań nad religijnością wojskowych w tej epoce. 1462 zł i 25 gr przekazano na restaurację kościoła Brygidek w Brześciu, 1200 zł – bernardynom grodzieńskim, 600 zł – jezuitom wileńskim od kościoła św. Kazimierza, 1 tys. zł – dominikanom mińskim, 1200 zł – na restaurację kościoła w Kobryniu⁵¹.

W rachunkach Kimbara zawarto również szereg wydatków związanych z jeńcami litewskimi, których starano się uwolnić z niewoli moskiewskiej. Znajdziemy je w rozchodach skarbu z okresu konfederacji, w osobnym zestawieniu, zatytułowanym: „na ludzkie rycerskie wojsk JKMści, w różnych utarczkach postrzelane, pokaleczone i więźnie z Moskwy wyzwolone”, ale też w wydatkach na cele dyplomatyczne. W sumie wyasygnowano na to ok. 28 585 zł (niecałe 2% całości wydatków skarbu).

Nakłady te zapisano pod różnymi pozycjami. Skonfederowane wojsko pozwoliło, aby na ten cel potrącić z zaległego żołdu 9 tys. zł, a skarb przekazał 6 tys. zł. Później jeszcze dodano 2385 zł: „na różne towarzystwo, które z więzienia moskiewskiego wyszło”. W sumie 6200 zł otrzymał

⁵⁰ Tamże, k. 444v, 455–462.

⁵¹ Tamże, k. 455–462.

zajmujący się wymianą jeńców sędzia grodzki oszmiański Andrzej Wolan. Najpierw dostał 1200 zł na wyjazd do Smoleńska po wypuszczonych z Moskwy Litwinów, potem 2 tys. zł na odprowadzenie jeńców moskiewskich do Szklowa i tyle samo na koszty ich utrzymania, a wreszcie 1 tys. zł gratyfikacji. Ogółem 5 tys. zł przekazano pojedynczym żołnierzom powracającym z niewoli, z czego najwięcej, po 1200 zł, otrzymali: Aleksander Mierzeński, porucznik chorągwi Bogusława Radziwiłła, i pułkownik Stefan Niewiarowski, którzy dostali się w ręce przeciwnika po bitwie pod Werkami w 1658 r.⁵²

Ponieważ Gabriel Karol Kimbar administrował skarbem litewskim głównie w okresie, gdy armia była skonfederowana, nie może dziwić, że w jego rachunkach zapisano stosunkowo niewielkie kwoty przekazane na uposażenie dygnitarzy wojskowych. Ogółem możemy je szacować na 34 430 zł, a więc zaledwie nieco ponad 2% wszystkich rozchodów. Michał Kazimierz Pac, wówczas jeszcze oboźny litewski i regimentarz dywizji lewego skrzydła (ale odsunięty od tych urzędów przez wojsko), otrzymał zaledwie 10 630 zł, w tym 7 tys. zł asygnacjami i 3630 zł prochem i ołowiem. Znacznie wyższe honorarium – w sumie 22 800 zł – dostał z racji pełnionego urzędu pisarz polny Aleksander Hilary Połubiński. Wreszcie skromne 1 tys. zł przekazano jako gratyfikację strażnikowi wojskowemu Krzysztofowi Vorbekowi Lettowowi⁵³.

Ciekawą do analizy pozycję stanowią wydatki „na artylerię, municyjną i inne rekwizyta bellica Rzeczypospolitej”. W sumie wyniosły one 60 932 zł, a więc zaledwie niecałe 4% nakładów skarbu i to w okresie, kiedy Litwa ciągle musiała toczyć trudną wojnę z Moskwą. W rękach nieprzyjaciela w tym czasie pozostawało wiele strategicznych twierdz, jak Smoleńsk, Połock, Witebsk czy też Dyneburg. Na skutek braku odpowiednich środków na artylerię i służby inżynieryjne armia litewska miała ogromne problemy z prowadzeniem operacji militarnych na „manierę zachodnią”⁵⁴. Każde oblężenie – nawet zakończone sukcesem – trwało wiele miesięcy i pochłaniało ogromne siły oraz środki. Dramatycznie brakowało też funduszy na utrzymanie fortyfikacji w odpowiednim stanie. Jak możemy się dowiedzieć z rachunków Kimbara, na opatrzenie odzyskanych pod koniec 1661 r. zamków w Wilnie i Kownie przeznaczono zaledwie 2 tys. zł! Źródło to zawiera również pojedyncze wydatki

⁵² Tamże, k. 455, 458v, 459, 460, 461–461v, 472, 477.

⁵³ Tamże, k. 462v–463. Znacznie większą część budżetu przekazywano na ten cel, gdy armia nie była skonfederowana. W latach 1665–1667 było to ok. 4%; A. Tyla, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdas per dvidešimtmetį karą...*, s. 301–302.

⁵⁴ Na kontentację „ludzi armatnych” z obu dywizji armii litewskiej wydano zaledwie 2 tys. zł; LVIA, SA, nr 3414, k. 460v–461.

poniesione na materiały wojenne, niezbędne do prowadzenia oblężeń tych miast⁵⁵.

Cenną dla historyków wojskowości pozycją są też wykazy zapasów prochu i ołowiu, które zostały wysłane do odzyskanych w 1661 r. dwóch fortec na pograniczu północnym – Siebieża i Dżisny, jak też do chorągwi dragońskich stacjonujących w rejonie Dyneburga. Warto też wspomnieć o liście zakupów poczynionych w 1663 r. przed wyprawą zadnieprzańską – zawiera ona nie tylko materiały wojenne (proch, saletra, ołów, kule), lecz także wyposażenie dla kawalerii (kopie husarskie, czyli „drzewka z tokami i grotami malowanymi”). Uwzględnione zostały też koszty wynajęcia furmanów, którzy mieli przetransportować zaopatrzenie do Szklowa⁵⁶.

Tę część zestawienia uzupełniają nakłady poniesione przez skarb litewski na garnizony twierdz. Również nie były one wysokie, gdyż wyniosły ogółem zaledwie 27 618 zł (1,76% budżetu). Lwią część pochłonęły fundusze wyasygnowane na załogę Słucka (22 308 zł), którą tworzyły prywatne oddziały księcia Bogusława Radziwiłła, wzięte na żołą państwa na mocy konstytucji sejmowej w 1659 r. Zaledwie 4500 zł przeznaczono na prezydium wileńskie, a pozostałe pozycje dotyczą kolejnych dwóch niewielkich wydatków (810 zł), poniesionych podczas oblężenia tego miasta w latach 1660–1661⁵⁷.

W zakończeniu tej części analizy można dodać, że bardzo ubogo prezentują się również nakłady na służby pomocnicze armii litewskiej. Do tej kategorii w zasadzie kwalifikuje się tylko jeden wydatek – 1 tys. zł dla Zachariasza Siodłoga, cyrulika wojskowego z dywizji hetmana wielkiego⁵⁸.

Natomiast znacznie większe sumy przekazywano jako rekompensaty żołnierzom „postrzelanym i pokaleczonym” w różnych bataliach. W sumie w dwóch równych transzach wyasygnowano na ten cel 12 tys. zł, a do tego jeszcze 4 tys. zł otrzymali wojskowi ranni podczas szturmów na zamek wileński⁵⁹. Znacznie niższe gratyfikacje za poniesiony uszczerbek na zdrowiu możemy znaleźć również w innych częściach zestawienia⁶⁰.

⁵⁵ Ta część rachunków może zatem stanowić uzupełnienie do najpełniejszego wykazu wydatków przeznaczonych na oblężenie Wilna w latach 1660–1661; zob. BCz, rkps 2106, nr 21, s. 77–83.

⁵⁶ LVIA, SA, nr 3414, k. 463v–468.

⁵⁷ Tamże, k. 468v–469. W latach 1665–1667 skarb wydał na utrzymanie garnizonów twierdz i zaopatrzenie ich w materiały wojenne 4% rozchodów; A. Tyla, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdas per dividešimtmetį karą...*, s. 301–302.

⁵⁸ LVIA, SA, nr 3414, k. 443.

⁵⁹ Tamże, k. 476v–477.

⁶⁰ Tamże, k. 443–462.

Oczywiście nie powinno się bezpośrednio porównywać struktury rozchodów całego skarbu litewskiego z rejestrami wydatków hetmanów z tego samego okresu. Niemniej, analiza księgi Kimbara generalnie potwierdza, że skarb litewski – podobnie jak naczelni dowódcy wojska – przeznaczał bardzo niewielką część swojego budżetu na nakłady związane z funkcjonowaniem dyplomacji. W sumie skarbnik przekazał na ten cel nie więcej niż 24 581 zł, a więc zaledwie 1,6% wszystkich swoich wydatków!⁶¹ Koszty utrzymania posłów i personelu pomocniczego wysyłanego do Moskwy („na posłanniki i gońce Króla JMści do ziem cudzych”) wyniosły jedynie 3900 zł, a z sumy tej należy jeszcze odliczyć 600 zł, przeznaczone na „konsolację” dla jednego z jeńców wypuszczonych z moskiewskiej niewoli (Franciszka Sawickiego). Najwięcej (2 tys. zł) otrzymał sekretarz królewski Stefan Franciszek Medeksza, który udał się z misją do cara Aleksego Michajłowicza w 1662 r.⁶²

Niemal trzy razy więcej – 9810 zł – przekazano na „posły i posłanniki cudzoziemskie i przystawy ich”. Są to niemal wyłącznie nakłady poniesione na utrzymanie moskiewskich wysłanników dyplomatycznych, ale też wynagrodzenie dla dwóch „przedawczyków” carskich, którzy przeszli na litewską stronę⁶³. Wyjątek stanowi jedna pozycja – 3122 zł, które zostały wydane „na posły i posłanniki tatarskie od hana, przy bytności JKMści w Wilnie w roku 1664, z wiadomością przystawa ich pana Czerkiesia Dziandemera tłumacza Króla JMści, na wikt i na podróżną sustentę”⁶⁴.

Jako wydatki „dyplomatyczne” można też uwzględnić pieniądze przekazane dla komisarzy litewskich na rokowania z Moskwą – Jerzego Karola Hlebowicza, Cypriana Pawła Brzostowskiego i Jana Antoniego Chrapowickiego (w sumie 11 471 zł)⁶⁵. Zostali oni wybrani na tę funkcję przez sejm już w 1661 r., ale do właściwych rozmów pokojowych przystąpiono dopiero w czerwcu 1664 r.⁶⁶

Bardzo nieliczne środki przeznaczano również na funkcjonowanie poczty. Poczmistrz litewski Henrych Mones wydał 1335 zł na zapewnienie

⁶¹ W latach 1665–1667 skarb litewski wydał na dyplomację niewiele więcej, bo ok. 2,5% rozchodów; A. Tyla, *Lietuvos Didžiosios Kunigaiškystės išdas per dvidešimtmetį karą...*, s. 301–302.

⁶² LVIA, SA, nr 3414, k. 471v–472v; zob. też Z. Wójcik, *Traktat andruszowski 1667 roku i jego geneza*, Warszawa 1959, s. 115–116.

⁶³ W innej części rachunków znajdziemy też podobny wydatek – 800 zł dla moskiewskiego majora Daniela Eylopha; LVIA, SA, nr 3414, k. 462. Był to Daniel Eittof, dowódca załogi Nowogródka, który poddał się Litwinom 20 VII 1660 r.; K. Kossarzecki, *Kampania roku 1660 na Litwie*, Zabrze 2005, s. 257.

⁶⁴ LVIA, SA, nr 3414, k. 473–475.

⁶⁵ Tamże, k. 469v–470.

⁶⁶ Z. Wójcik, dz. cyt., s. 102, 155, 164.

utrzymywania łączności Wilna z Lwowem i Warszawą („posztę lwowską i warszawską”), czyli z miejscami pobytu króla. Miało to miejsce w okresie pomiędzy sierpniem 1662 a sierpniem 1663 r., a więc w trakcie najpierw konfederacji armii litewskiej, a następnie przygotowań do wielkiej wyprawy na Moskwę⁶⁷.

Niemal trzy razy więcej (3907 zł) kosztować miało rozsyłanie przez kozaków pocztowych różnego typu uniwersałów oraz konstytucji sejmowych, ordynansów hetmańskich, listów i innych pism urzędowych w latach 1661–1665. Należy jednak pamiętać, że do tej części zestawienia wpisano koszty odnowienia wileńskiej kamienicy skarbowej (500 zł). Po uwzględnieniu tej korekty możemy szacować, że zarówno na utrzymanie poczty, jak też na koszty dystrybucji „dokumentacji państwowej” łącznie wydano zaledwie 4742 zł⁶⁸.

Warto też poświęcić nieco uwagi ostatnim dwóm pozycjom w analizowanym źródle. Generalnie są to wydatki poniesione na utrzymanie litewskiej administracji skarbowej. „Salaria” urzędników skarbowych za lata 1662–1663, jak też honoraria dla kilku osób pomagających im w pracach odbywającej się w tym czasie komisji wojskowo-skarbowej, wyniosły w sumie 9670 zł. Z tego 5300 zł pochłonęły wynagrodzenia dla trzech pisarzy skarbowych (Samuela Kocięła, Jana Andrzeja Eydziatowicza, Mikołaja Franciszka Rossochackiego), pięciu dworzan i jednego sługi skarbowego oraz pisarza komisji, starosty orszańskiego Piotra Samuela Galińskiego. 1200 zł zainkasował poseł króla na obrady komisji, chorąży ciechanowski Jan Duczymiński. Natomiast sam Gabriel Karol Kimbar otrzymał ogółem z trzech źródeł 2500 zł, w tym 1 tys. zł ekwiwalentu za okres, gdy: „vacante sede JMści pana podskarbiego [sprawował] funkcją JMści, za asygnacjami JKMści i Ich MMściów panów komisarzów niemal dwie lecie aż do nastąpienia terażniejszego JMści pana podskarbiego”⁶⁹.

Zaledwie 5350 zł wydano na utrzymanie urzędników skarbowych w latach 1664–1667. Były to przede wszystkim koszty ich kolejnych wyjazdów na obrady parlamentu. Kimbar otrzymał 3150 zł – po 500 zł z tytułu konieczności pobytu na pięciu kolejnych sejmach walnych, 250 zł od Trybunału Skarbowego oraz 400 zł „dywidendy” przy poborze podymnych⁷⁰.

⁶⁷ LVIA, SA, nr 3414, k. 477v.

⁶⁸ Tamże, k. 478–483.

⁶⁹ Tamże, k. 483v–485. Dodatkowe 500 zł Kimbar dostał od wojska jako gratyfikację za swoją pracę podczas konfederacji; tamże, k. 461v.

⁷⁰ Tamże, k. 485v–487v. W księdze tej nie wykazano dochodów, jakie urzędnik ten mógł otrzymywać od poboru takich podatków jak cło czy też czopowe. Przed 1648 r.

Nakłady na infrastrukturę wyniosły zaledwie 500 zł, wydane na wspomnianą już „restauracją kamienice skarbowej w Wilnie, rezydencji JMści pana skarbnego, od Moskwy funditus zrujnowanej”⁷¹.

Jak wynika z tej części rachunków, na wynagrodzenie administracji skarbowej, utrzymanie zaplecza, jak też należności za prace przy komisji wojskowo-skarbowej w 1662/1663 r. przeznaczono ogółem 15 520 zł. Nawet gdy dodamy do tego niewielkie sumy, które były przekazywane urzędnikom skarbowym w trakcie Związku Braterskiego, nie zmienia to faktu, że Kimbar wydał w sumie na ten cel zaledwie ok. 1% całego swojego budżetu! Potwierdza to, że litewski aparat skarbowy, czyli jeden z elementów niezbędnych do sprawnego funkcjonowania nowożytnego państwa, był w realiach litewskich drugiej połowy XVII w. mocno niedofinansowany⁷². Zwraca również uwagę jego niewielka liczebność, ponieważ w okresie tym stały korpus urzędniczy liczył nie więcej niż kilkanaście osób.

Księga skarbnego Gabriela Karola Kimbara zawiera bardzo bogaty i zróżnicowany materiał źródłowy. Jest on przydatny zarówno do klasycznych badań nad wojskowością (liczebnością, składem czy też strukturą litewskich sił zbrojnych, artylerią, utrzymaniem fortec, zakupem materiałów wojennych), jak też do analizy tak interesujących zagadnień, jak funkcjonowanie poczty, dyplomacji czy też administracji skarbowej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Kimbar administrował skarbem w okresie niezwykle trudnym (konfederacje wojskowe, wojna z Moskwą). Niemniej badania nad jego rachunkami wskazują na wiele problemów w funkcjonowaniu państwa litewskiego. Rekonstrukcja struktury wydatków skarbu pokazuje, że w latach 1662–1663 nawet 75–80% funduszy przekazywano na wypłatę zaległego żołdu dla wojska oraz należnych gratyfikacji dla kadry oficerskiej oraz żołnierzy. Kolejne 10% przeznaczano na zwrot długów dla wierzycieli skarbu. Bardzo niewielkie fundusze pozostawały na inne wydatki wojskowe (np. garnizony twierdz, zakup materiałów wojennych, utrzymanie artylerii), a przede wszystkim na utrzymanie tak istotnych elementów funkcjonowania państwa jak dyplomacja, administracja skarbowa czy też poczta. Pomimo bardzo

skarbnym dostawał ze skarbu nadwornego roczną pensję w wysokości 550 zł. Warto też odnotować, że w latach 1638–1639 za dostarczenie dokumentacji skarbowej na dwa sejmy zainkasował 400 zł, w 1645 r. zaś za tę samą usługę – 500 zł; A. Filipczak-Kocur, *Skarbowość Rzeczypospolitej 1587–1648...*, s. 234.

⁷¹ LVIA, SA, nr 3414, k. 482v–483.

⁷² Do podobnych wniosków, badając rozchody skarbowe w latach 1665–1667, doszedł A. Tyla; tenże, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdas per dvidešimtmetį karą...*, s. 301–302.

znacznych (jak na możliwości fiskalne zniszczonego przez wieloletnie wojny z Moskwą, Szwecją i Kozakami kraju) nakładów skarbu nigdy nie było stać na uregulowanie wszystkich zaległości w stosunku do żołnierzy. Nie ulega wątpliwości, że w rezultacie wielkich konfliktów militarnych drugiej połowy XVII w. Wielkie Księstwo Litewskie było państwem finansowo niewydolnym, a do tego zupełnie niezdolnym do modernizacji swoich wewnętrznych struktur.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD): Archiwum Radziwiłłów, dz. II, ks. 22; Nabytki niedokumentowe Oddziału I, nr 36.
- Biblioteka Książąt Czartoryskich – Muzeum Narodowe w Krakowie (BCz): rkps 162, 167, 399, 404, 2106.
- Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Vilnius (LVIA), Senieji aktai (SA), nr 2413, 2647, 2649, 2650, 2651, 2654, 2657, 2659, 2661, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 3410, 3414, 3416, 3418, 3420, 3421, 3437, 3439, 3444, 3452, 3454, 3459, 4106, 4107, 4111, 4114, 4120.
- Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського (NBU), f. 1, nr 5953.
- Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, Мінск, f. 1703, op. 1, nr 1, 2, 3, 4, 5, 6; f. 1737, op. 1, nr 24.
- Российская государственная библиотека, f. 143, op. 21, nr 31.

Źródła drukowane

- Kacprzyński K., *Wojsko litewskie w walce z rokoszem Jerzego Lubomirskiego*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 13, 2001, s. 123–129.
- Korespondencja wojskowa hetmana Janusza Radziwiłła w latach 1646–1655*, t. 1: *Diariusz kancelaryjny 1649–1653*, oprac. K. Bobiatyński, P. Gawron, K. Kossarzecki, P. Kroll, A.A. Majewski, D. Milewski, M. Nagielski, Warszawa 2019.
- Rachunki podskarbstwa litewskiego 1648–1652*, wyd. E. Tyszkiewicz, Wilno 1855.
- VL, t. 4–5, wyd. J. Ohryzko, Sankt Petersburg 1859–1860.

Opracowania

- Bobiatyński K., *Rachunki wojskowe hetmana polnego litewskiego Michała Kazimierza Radziwiłła*, „Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym” 48, 2019, nr 1, s. 41–59.

- Bobiatyński K., *Skład i liczebność armii litewskiej podczas wojny z Turcją w latach 1683–1686*, „Zapiski Historyczne” 86, 2021, nr 1, s. 29–55.
- Bobiatyński K., *W drodze pod Chocim. Litewskie przygotowania do wojny przeciwko Turkom w 1673 roku*, w: *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII wieku)*, red. S. Górzynski, M. Nagielski, Warszawa 2014, s. 27–47.
- Bobiatyński K., Hundert Z., *Skład armii Wielkiego Księstwa Litewskiego podczas wojny z Turcją (1675–1676) w świetle akt wojskowo-skarbowych*, „Zapiski Historyczne” 83, 2018, nr 1, s. 155–173.
- Dziewanowski-Stefańczyk B., *Pieniądz w służbie króla i Rzeczypospolitej. Polityka monetarna w dyskursie sejmowym w latach 1658–1668*, Warszawa 2020.
- Filipczak-Kocur A., *Finanse litewskie za podskarbiego Hieronima Kryszpina Kirszenszteina 1663–1676*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 14, 2011, s. 41–85.
- Filipczak-Kocur A., *Kancelaria podskarbiów litewskich w pierwszej połowie XVII wieku*, w: *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, t. 1, red. A. Górak, I. Łuć, D. Magier, Lublin–Siedlce 2008, s. 47–64.
- Filipczak-Kocur A., *Litewskie komisje wojskowo-skarbowe w XVII wieku*, KH, t. 109, 2002, nr 3, s. 97–116.
- Filipczak-Kocur A., *Litewski Trybunał Skarbowy (1591–1717)*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 7, 2002, s. 185–192.
- Filipczak-Kocur A., *Materiały do dziejów skarbu litewskiego za podskarbiostwa Hieronima Kryszpina-Kirszenszteina (z poszukiwań archiwalnych w Kijowie)*, w: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 2, red. W. Walczak, K. Łopatecki, Białystok 2010, s. 283–287.
- Filipczak-Kocur A., *Od Chocimia do Żórawna (Żurawna). Finansowy udział Wielkiego Księstwa Litewskiego w kampaniach wojennych 1673–1676*, w: *Armia i społeczeństwo*, red. T. Ciesielski, Zabrze 2009 (Studia Historyczno-Wojskowe, 3), s. 130–137.
- Filipczak-Kocur A., *Sądownictwo skarbowe w Rzeczypospolitej XVII wieku*, w: *Spory o państwo w dobie nowożytnej. Między racją stanu a partykularyzmem*, red. Z. Anusik, Warszawa 2007, s. 69–81.
- Filipczak-Kocur A., *Skarbowość Rzeczypospolitej 1587–1648. Projekty, ustawy, realizacja*, Warszawa 2006.
- Filipczak-Kocur A., *Skarbowość Rzeczypospolitej lat 1587–1697 (stan badań, źródła i postulaty)*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 8, 2003, s. 31–43.
- Janas E., *Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663*, Lublin 1998.
- Kossarzecki K., *Kampania roku 1660 na Litwie*, Zabrze 2005.
- Majewski A.A., *Military Accounts of the Grand Lithuanian Hetman Paweł Jan Sapieha of the Years 1655–1662*, „Res Historica” 49, 2020, s. 567–587.
- Majewski A.A., *Rachunki wojskowe pisarza polnego litewskiego Aleksandra Hilarego Połubińskiego z lat 1656–1660*, „Saeculum Christianum. Pismo Historyczne” 27, 2020, s. 194–208.

- Milewski D., *Wydatki hetmanów koronnych na początku lat 50. XVII wieku na podstawie akt skarbowo-wojskowych z AGAD w Warszawie*, „Echa Przeszłości” 20, 2019, nr 1, s. 175–194.
- Ochmann S., *Sejmy lat 1661–1662. Przegrana batalia o reformę ustroju Rzeczypospolitej*, Wrocław 1977.
- Olechnowicz L., *Krótką charakterystyka zespołów: Trybunał Skarbowy W. Ks. Lit. i Komisja Skarbowa W. Ks. Lit.*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 12, 2000, s. 3–7.
- Rachuba A., *Komisja wileńska w 1650 roku*, w: *Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność. Studia i materiały ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Alexandrowiczowi w 65 rocznicę urodzin*, red. Z. Karpus, T. Kempa, D. Michaluk, Toruń 1996, s. 279–288.
- Rachuba A., *Konfederacje wojska litewskiego 1657–1663*, Zabrze 2010.
- Rachuba A., *Litewski korpus posiłkowy przeciw rokoszowi Lubomirskiego w 1665 r.*, PH, t. 102, 2011, nr 3, s. 451–458.
- Rachuba A., *Wysyłek mobilizacyjny Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1654–1667*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 43, 2007, s. 43–60.
- Rybarski R., *Skarb i pieniądz za Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III*, Warszawa 1939.
- Sawicki M., *Artyleria litewska w latach osiemdziesiątych XVII wieku. Organizacja i finansowanie*, w: *Artyleria polska. Historia – teraźniejszość – przyszłość (myśl wojskowa, szkolnictwo artyleryjskie, technika i uzbrojenie)*, red. M. Giętkowski, J. Ślipiec, Toruń 2009, s. 161–174.
- Tyla A., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdas Bogdano Chmelnickio sukilimo pirmaisiais metais (1648–1649)*, „Lituanistica” 2003, nr 2, s. 12–31.
- Tyla A., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdas per dvidešimtmetį karą (1648–1667)*, Vilnius 2010.
- Tyla A., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdo destruktija XVII a. viduryje*, „Lituanistica” 2006, nr 1, s. 1–10.
- Tyla A., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdo iplaukų regioninė sklaida ir regionų reikšmingumas (XVII a. viduryje)*, „Lietuvos istorijos metraštis” 2004, nr 2, s. 27–41.
- Tyla A., *Rola podymnego w strukturze dochodów skarbu ziemskiego Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1649–1667*, w: *Litwa w epoce Wazów*, red. W. Kriegseisen, A. Rachuba, Warszawa 2006, s. 175–189.
- Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994.
- Wójcik Z., *Traktat andruszowski 1667 roku i jego geneza*, Warszawa 1959.
- Zarzycki W., *Dyplomacja hetmanów w dawnej Polsce*, Warszawa–Poznań 1976.
- Ціла А., *Скарб Вялікага Княства Літоўскага падчас Дваццацігадовай вайны (1648–1667 гг.)*, Смаленск 2015.

Konrad Bobiatyński

The structure of expenses of the Lithuanian treasury in the 1660s
in the light of accounts of Lithuanian vice-treasurer Gabriel Karol Kimbar
(Summary)

The article analyses the expenditures of the Lithuanian vice-treasurer Gabriel Kimbar, who managed the finances of the Grand Duchy of Lithuania in the place of the grand treasurer from 1662–to 1663. It was a tough period due to military confederations and the war with Moscow, which started in 1654 and resulted in enormous material and demographic losses.

The reconstructed structure of treasury expenditures reveals that up to 75–80 per cent of funds were transferred for the payment of outstanding salaries and due gratuities to officers and soldiers in the analysed period. Another 10 per cent was used to reimburse debts to the treasury's creditors. Very little money remained for other military expenses (e.g. fortress garrisons, war material purchases, and artillery maintenance). There was little expenditure on some areas crucial to the smooth running of the state, such as diplomacy, treasury administration or the postal service. Despite the very considerable outlay, it was still impossible to satisfy all the army's claims. As Antanas Tyla's research shows, similar trends continued in later years. Lithuania emerged from the era of the great wars of the second half of the seventeenth century as a financially inefficient state, utterly incapable of modernising its outdated structures.

Konrad Bobiatyński (ur. 1977) – dr hab., adiunkt w Zakładzie Historii Nowożytnej na Wydziale Historii Uniwersytetu Warszawskiego. Zainteresowania naukowe: historia polityczna, militarna i społeczna Wielkiego Księstwa Litewskiego w drugiej połowie XVII w., staropolska sztuka wojenna XVI–XVII w. Autor książek: *Od Smoleńska do Wilna. Wojna Rzeczypospolitej z Moskwą 1654–1655*, Zabrze 2004; *Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski. Działalność polityczno-wojskowa*, Warszawa 2008; *Ад Смоленску да Вільні. Вайна Рэчы Паспалітай з Масковіяй (1654–1655 гг.)*, wyd. 3, Smoleńsk 2014; *W walce o hegemonię. Rywalizacja polityczna w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1667–1674*, Warszawa 2016; *Korespondencja wojskowa hetmana Janusza Radziwiłła w latach 1646–1655*, t. 1: *Diariusz kancelaryjny 1649–1653*, Warszawa 2019, t. 2: *Listy*, Warszawa 2020 (współedytor) oraz ok. 100 innych publikacji.

Konrad Bobiatyński (b. 1977) – PhD with habilitation, associate professor in the Department of Modern History at the Faculty of History of the University of Warsaw. His research interests cover: political, military and social history of the Grand Duchy of Lithuania in the second half of the 17th century,

Old Polish military art of the 16th–17th centuries; the author of books: *Od Smoleńska do Wilna. Wojna Rzeczypospolitej z Moskwą 1654–1655* (Zabrze, 2004); *Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski. Działalność polityczno-wojskowa* (Warszawa, 2008); *Ад Смоленску да Вільні. Вайна Рэчы Паспалітай з Масковіяй (1654–1655 гг.)* (3rd edn: Smoleńsk, 2014); *W walce o hegemonię. Rywalizacja polityczna w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1667–1674* (Warszawa, 2016); *Korespondencja wojskowa hetmana Janusza Radziwiłła w latach 1646–1655*, vol. 1: *Dziennik kancelaryjny 1649–1653* (Warszawa, 2019), vol. 2: *Listy* (Warszawa, 2020) (co-editor), and of about hundred other publications.

E-mail: k.bobiatynski@uw.edu.pl